

شیعری مندالان، به که یفی گه وره سالان: خویندنه وهی شیعری کوردیی مندالان له کوردستانی ئیراندا

ئه حمهد شه بانئ

نوع مقاله: مقاله پژوهشی؛ تاریخ دریافت: ۷ خرداد ۱۳۹۹؛ تاریخ پذیرش: ۲۰ شهریور ۱۳۹۹؛ صص ۷۴-۵۹

DOI: <https://www.doi.org/10.34785/J013.2020.922>

کورتە

سهرنجدان بو مندال و مندالی، وه ک چه مک یان قوناغیکی تاییهت له ژبانی مرۆف، زهمه نیککی زور تیناپهری. به گوته ی فلیپ ئاریس، له چاخه کانی ناوه راستدا، هیچ هیما و ئامازه یه ک بو چه مکی مندالی له ئارادا نه بووه. ئیستا، به پیچه وانه ی سه رده مانی پیشوو، مندال وه ک بوونه وه ریکی هه ستیار، شیای سهرنج و ئاوردانه وه ی تاییه ته. ئه گهر له رابردوودا مندال وه ک سووژه یه ک نه بیندراوه و بو «مندالی» یش، وه ک تافیکی ناوازه، هیچ بایه خیک دانه ندرابیت. به بوئه ی ده زگا کومه لایه تییبه کانی وه ک خیزان و په روه رده و جیهانی سایبیری، تیروانین بو مندال تووشی گورانی بنه رته ی بووه. به کیک له م به ستینانه که بوته مه کووی رامن و کارکردن بو مندالان، ئه ده بیاته. له م ناوه شدا، شیعر، جیگه یه کی تاییه ته هه یه. شیعری مندالان، به پیچه وانه ی ئه و ره ته ی که له ناوچه ی ئیمه په ره ی ساندوو، کاریک نییه که به ئسانی به ده ست بیت. به لکوو پیوستی به شاره زایی و ئه زموونی به هیزی شاعیره له بواره کانی خویندنه وه ی مندالی. ئه رگیومینتی سه ره کیی ئه م وتاره ئه مه به که شیعری مندالان لای ئیمه، نه ک به هزی مندالان و ره چاوکردنی هه ستیاریه کانی قوناغی مندالی، به لکوو به خواست و هزی گه وره کان و به نزمترین ئاستی مه عریفی چالاکانی ئه م بواره به ره م دیت. له م وتاره دا، پاش ئاورتیکی کورت له چه مکی مندال و مندالی، باسی تاییه ته ندیبیه کانی شیعری مندالان ده کری و هه ول ئه دریت له چه ندین کتیب و نمونه شیعری که له م سالانه ی دوااییدا له کوردستانی ئیران چاپ و بلاو بوته وه، لیکوئینه وه بکریت.

چکیده

توجه به کودک و کودکی به عنوان مفهوم یا دوره‌ای خاص در زندگی انسان، سابقه‌ی چندانی ندارد. فیلیپ آریس در این باره گفته است که در قرون وسطی هیچ نشانه‌ای از توجه به مفهوم کودکی مشاهده نمی‌شود. برعکس دوره‌های پیشین، اکنون کودک به عنوان موجودی حساس نیازمند توجه ویژه‌ای است. اگر در گذشته کودک مانند سوژه‌ی دیده نشده و برای مفهوم کودکی نیز هیچ ارزش مطرح نبوده است، اکنون به سبب نهادهای اجتماعی همچون خانواده، آموزش و پرورش و فضای مجازی تأمل در مفهوم کودکی دچار تغییرات بنیادین شده است. ادبیات یکی از بسترهایی است که برای تفکر و کارکردن درباره کودک مورد توجه قرار گرفته است. در این زمینه، شعر جایگاه ویژه‌ای دارد. شعر کودکان، بر عکس مسیری که اکنون در جامعه متداول است، کاری ساده و سطحی نیست، بلکه نیازمند دانش و تجربه‌ی غنی شاعر در حوزه‌ی مطالعات کودکان است. بحث اصلی این مقاله اشاره به این موضوع است که شعر کودکان در جامعه‌ی ما نه تنها مطابق خواسته و ذوق کودکان و لحاظ کردن احساسات دوره‌ی کودکی نیست، بلکه برعکس مطابق انتظار و ذوق بزرگسالان است. به همین سبب در جامعه‌ی ما شعر کودکان که آفریده می‌شود، در پایین‌ترین سطح شناختی نسبت به مفهوم کودکی قرار دارد. در این پژوهش پس از مروری بر مفهوم کودکی، ویژگی‌های این نوع شعر را با بررسی چندین مجموعه شعر کودکان تحلیل می‌کنیم.

وشه گه لی سه ره کی: مندال؛ مندالی؛ شیعری مندالان؛ گه وره سالان؛ کوردستانی ئیران.

واژگان کلیدی: کودک؛ کودکی؛ شعر کودکان؛ بزرگسالان؛ کردستان ایران.

۱- پیشه کی

«ئده بی مندالان، به ره می گوره کانه»، ئەم بیروکه، بنچینه و بن خهرمانی هەر باسیکی تیوری له بهستی نی ئه ده بی مندالاندایه. ئەده بی مندالان، له گه ل ژانره کانی دیکه ی ئەده بدا مانایه کی جیاواز له خو ده گری به لام هه رچی بیت، ناتوانی خو ی له ژیر ده سه لاتی گه وره کان ده رباز بکات. که واته، وا ده رته که ویت، چونکا ئەم ئەده به له لایه ن گه وره کانه وه دیته به رهه م، شتیکی ده سکرد و دانا شراو بیت و بۆن و به رامه ی مندالی لئ هه لئه ستی. به پشتبه ستن به م بیروکه، ئە کری باس له وه بکه یه ن که ئەده بی مندالان، ئەده بی گه وره کانه و به م بۆنه وه، ئە گه ر ئەم ئەده به هه لگری گرفت و ئاریشه بیت، ئەوا خو به خو ئاریشه و گرفتی گه وره کان بال ئە کیشی به سه ریا. وادیاره یه ک له و گرفتانه ی که هه ر له سه ره تاوه، ئەده بی مندالان پیوه ی جراه و ئیستاش لیی رزگار نه بووه، گرفتاریوون به گه وره کانه و بزربوون و غیابی مندال خو یه تی.

رهنگه باس کردن له ئەده بی مندالان، لای خه لکانی بالق و فراژوو، باسیکی لاکه وته و په راویزی بیت و به هه ند نه گیری ت، یان به چاویلکه ی شتیکی هه رزان بایی سه یری بگری ت؛ رهنگه خامه به ده ستانی ئەم بهستی نه، هه ر کاتیک له ئەده بی گه وره کان جی مابیتن، ئینجا به ژستیکی به رپرسیارانه و شاعیرانه وه دا کوکی بکه ن له مافه کانی مندال و جیهانه ساکار و بیغه شه که ی و پاشانه کی، ده ست به نه نووسین و په خش کردن له م بواره دا! رهنگه نه کرانه وه ی گری کویره کانی تافی مندالی مان، واما ن لی بکات به ئالوزاوی و شیرزییه کی زیاتر له و سه رده مه، خو مان به اوینه بهستی نی ئەم ژانره وه و به که مترین توانست و شاه زایی و به دهستی به تاله وه بیینه ده مرستی مندالان و له بری ئەوان بئاو زیین و هه ستمان ده برین و شیعر به و نینه وه و چیرۆک و بهیت و بالوره بیژین!

به تیپه ربوونی زه مان و به رجه سه ته بوونه وه ی مندال، وه ک بوونه وه ریکی هه ستیار و باهه تیکی تایبه ت بو په روهرده و خه مآلندن و عاملاندن، هه روها پاش له دا یکه بوونی زانستی په روهرده ی نو ی و سایکولوژیی مندال له لایه ن بیرمه ندانیکی وه ک رو سو، فرۆبل، پستالوتسی و پیازه و ... ئینجا پیداویستییه ده روونی و عاتقییه کانی مندال باهه خی پی درا و له ده زگا کانی په روهرده و باره یاندا که وته بهر سه رنجی فیرکاران و راهینه رانی مندال. پاش ئەم به راییه ده مه وه ی تپنا سه ی وتاره که بکه م که ئەویش ده خوازی ت له یه کی که له ژانره کانی ئەده بی مندالان (واته شیعر) بکو لیته وه. پرسیاره سه ره کییه کانی ئەم توژی نه وه بریتین له:

۱- مندال کییه و ئەو هۆکارانه ی که بو ناسینی توانسته کانی مندالان گرینگن، چیه؟

۲- شیعری مندالان چیه و تایبه تمه ندییه کانی ئەم جو ره شیعره کامانه ن؟

۳- ئەو ئەزمونه شیعیریانه ی که له ده قه ری خو مان بو مندالانی ئیمه به ئەنجام گه یشتوه له چ ئاستیکدا یه و تا چ راده یه ک هه لگری تایبه تمه ندییه کانی ئەده بی مندالانه؟

په یوه ست به م پرسیاره و به مه بهستی هینانه وه ی فه کتی پیویست، هه ول ئەده م دوخی شیعیری مندالان و ئەو به ره مانه ی که له ماوه ی ئەم چه ند سا له ی دواییدا له کوردستانی ئیران به ناوی «شیعر بو مندالان» چاپ و بلاو کراونه وه، بنکو ل بکه م و بیانخه مه بهر چاویلکه ی ره خه و لیوه کو لین.

۲- میژووی چه مکی مندال و مندالی

له باری میژووییه وه، داهینان و سهره‌لدانی وشه‌ی مندالی میژووییه کی زۆر دیرینی نییه. پلۆمب پیی وایه که له چاخه‌کانی ناوه‌راستدا بۆ ناوبرده‌کردنی که‌سیکی ته‌مه‌ن ۷ تا ۱۶ سال، هیچ وشه‌یه‌ک له‌ئارادا نه‌بووه. زاراوه‌ی «مندال» بریتی بووه له پیوه‌ندیی و خزمایه‌تی به خوین؛ نه‌ک قۆناغیک له ته‌مه‌نیکی دیاریکراو. که‌واته له ده‌وروبه‌ری سالی ۱۶۰۰ ی زایینی، چه‌مکی مندالی سهره‌له‌ئهدات. فیلیپ ئاریس میژوونووسی فه‌ره‌نسی، پیی وایه که له چاخه‌کانی ناوه‌راستدا چه‌مکی مندالی، به‌و واتایه‌ی که هه‌نوکه ده‌یناسین له‌ئارادا نه‌بووه. له‌و سهره‌مانه‌دا بۆ مندالان، وه‌ک گه‌وره‌سالانیکی بچووک ده‌یانروانی و په‌روه‌رده‌شیان ته‌نیا نه‌وه بووه که مؤلّه‌ت و روخسه‌تیان بده‌نی له کاروباری گه‌وره‌کاندا به‌شداری بکه‌ن. تا به‌رای سهدی ۱۹، وه‌ک گرووپیکی تایبه‌ت که پیویستی به‌عاملاندن و په‌روه‌رده‌ییکی تایبه‌ت بیت، سه‌یری مندال نه‌کراوه. زاوژی مندال له کۆنترۆلی ژن و می‌رددا ده‌رچوووه و ژن و می‌رد، یان باش وایه بیژین، ژن و پی‌اگ، به‌حه‌ز و پلانیکه‌ی له‌وه پیش دارپژراو مندالیان نه‌ده‌هینایه‌ ئه‌م جیهانه، به‌لکوو زاوژی ته‌نیا له‌ئاکامی سه‌رجی‌یی کردن بووه. به‌م دیروکه کورته بۆمان ئاشکرا ده‌بی که مندال و مندالی، یه‌ک له‌و واژه‌گه‌له‌ن که جیگی‌بوونیان پیویستی سهرده‌م بووه (شه‌بانی، ۱۳۹۸: ۲۶). مه‌به‌ست له وشه‌ی مندال له‌م وتاره‌دا بریتیه له‌و مرۆفانه‌ی که له‌میانه‌ی سالانی ۴ تا ۱۶ ده‌ژین و ئه‌م برگه له ته‌مه‌نیش به‌چهند قۆناغیک (گرووپی ته‌مه‌ن) دابه‌ش ده‌که‌ین که بریتین له:

گرووپی یه‌که‌م؛ مندالانی ۶ سال له‌خۆ ده‌گرێ؛

گرووپی دووه‌م؛ مندالانی ۹ - ۷ سال که پیک‌هاتوووه له مندالانی پۆلی ۳ و ۴ ی سهره‌تایی؛

گرووپی سه‌یه‌م؛ مندالانی ۱۲ - ۱۰ سال که بریتیه له مندالانی پۆلی پینجه‌می سهره‌تایی و ۱ و ۲ ی ناوه‌ندی؛

گرووپی چواره‌م؛ قۆناغی می‌رمندالی (۱۶ - ۱۳ سالان) که پیک‌هاتوووه له پۆلی ۳ ی ناوه‌ندی و قۆناغی دواناوه‌ندی.

۳- پیناسه‌ی شیعری و پیگه‌ی شیعری مندالان

ره‌نگه ئه‌گه‌ر بلّین: «شیعری کاریکی له‌ده‌ست دیت، باشتی بیت له‌وه‌ی که بلّین شیعری چیه». له شیعریگوتندا جو‌ریک گه‌رانه‌وه له ئارادایه بۆ قۆناغی مندالی شاعیر و هه‌روه‌ها سهرده‌می مندالی مرۆف. شیعری، سه‌مای ورووژینه‌ر و پر دیمه‌نه له ناو باخه‌کانی ته‌نیایی مرۆف له‌گه‌ل سروشت. شیعری، هه‌له‌که‌سه‌مایه له نیوان شته‌کان به یارمه‌تی وشه و ده‌سته‌واژه (براهنی، ۱۳۵۸: ۱۵).

شیعری له یاری کردنیکی به‌تام و دلخۆشکه‌ر به وشه‌وه ده‌ست پیده‌کات و شاعیر به هه‌لبژاردنیکی وردبینانه‌ی وشه‌کان و دارشتنیکی وشیارانه‌یان له پال یه‌کدا سه‌رنجی خوینه‌ر بۆ لای شیعریه‌که راده‌کیشی و ئیمه ده‌باته ناخی ئه‌زموونیکه تازهی ژبانوه (برنیک، ۱۳۸۹). که‌واته، ره‌نگه ئه‌و کاریگه‌رییه‌ی که شیعری له سه‌ر هه‌ست و نه‌ستی ئیمه‌ دایده‌نی، گرنه‌تر بیت له پیناسه‌کردنه‌که‌ی. واته پیناسه‌کردنی شیعری وه‌ک ژانریکی هونه‌ری، به‌ریژه‌ی ئه‌و هه‌سته که پیمان ده‌به‌خشی گرینگ نییه. فارگو، پیناسه‌یه‌کی شاعیرانه له شیعری به‌ده‌سته‌وه ده‌دات: شیعری چیه؟ کی ده‌زانی شیعری

چییه؟/ شاعر گولی سوور نییه؛ بون و بهرامی گولی سووره/ ناسمان نییه؛ رووناکایی ناسمانه/ هه لفرین نییه؛ تامه زرۆبی هه لفرینه/ ده ریا نییه؛ ئاواز و موسیقایی ده ریا/ شاعر «من» نییه؛ به لکوو ئه وه یه که منی هیناوه ته ئافراندن/ شاعر، دیتنه، بیستنه، ههست پیکردنه، به لام/ ئه وه ش نییه که له په خشانیکدا دیتنه نفیساندن ... که واته شاعر چییه؟ کی ده زانی شاعر چییه؟ شاعر ههستی مرو به شیوه یه که ده رئه بری که له مه و بهر تاقی نه کرایته وه. شاعر یارمه تیی خوینه ره که ی ئه دات که خوئی و ههست و خوستی بفامینیت (برنیک، ۱۳۸۹).

ئه گهر بمانه ویت پیناسه یه کی کورت له شاعری مندالان به دهسته وه به دین، ده کری بلین: وتاریکی کیشدار یا هونراوه یه کی خه یالوویه که سۆز و ههست و خوستی مندال ده بزوینتی و له ناخیدا موسیقاییه کی ئارامیش به دی ده کریت. مندال له شاعریک که تیدا باس له خهون و خه یالاته که ی بکریت، چیژ ده بات. بهم بونه وه ههز ده کات ئه و شاعرانه ی که وه ها جیهانیکی بو ده خو لقیین، بیخوینیت و له بهر خو یه وه ده بیژیژی و ده بیته مه له که ی زهینی. شاعری مندالان، وه ک ئاوینه یه ک وایه له بهرام بهر مندالدا که ئه گهر خوئی تیا ببینیت، ئیتر ئه و شاعره به هی خوئی ده زانی و ئه گهریش وا نه بوو، له گه لیا ههست به نامۆبی ده کات. شاعری مندالان، ده بی ره نگدانه وه ی پیدا و بیستیه ده روونی و مادیه کانی مندال بیت و بابه ته کانی شاعری مندال، باش وایه په یوه ندیی هه بیت به جیهانی مندالی تاکوو به سانایی لئی تیبتگات و له ژبانی خویدا وه ک ئه زمونیکی به کاری بهینیت.

۴- تاییه تمه ندیه کانی شاعری مندالان

گهر بخوازین شاعری مندالان له شاعری گهوره کان جیا بکه یه وه، باشتر وایه له و تاییه تمه ندیه یانه بدوین که ئه م کاره مان بو ئاسان ده کاته وه و یارمه تیمان ئه دهن تاکوو له پرۆسه ی ئاسانکاری بو راگواستنی مندالان له قوناغی مندالییه وه به ره و ژبان و پرۆسه ی پهروه ده و راهینان به لاریدا نه مانبات. له م سۆنگه وه به شاعریک ده گوتری «شاعری مندالان» که ئه م تاییه تمه ندیه یانه ی خواره وه ی له خو گرتبیت:

۱- زمانیکی ساده و ساکاری هه بیت؛

۲- ره گه زی خه یال تیدا به هیز بیت واته خه یالوی بیت؛

۳- ره مزی و هیمایین یا کینایی نه بیت؛

۴- له دنیای مندالانه وه هه لقولاییت؛

۵- راسته و خو ئامۆزگاری نه کات.

ئستا دینه سه ر باسی ئه م تاییه تمه ندیه یانه و سۆراخیان له و شاعرانه دا ئه گرین که له م سالانه ی دواییدا به ناوی شاعری مندالان له دوو توپی کتیب یا گوڤار و بلاڤوکدا چاپ و بلاو کراونه وه.

۴-۱- زمانیکی ساده و ساکار

مندالان، زمانی تاییه ت به خو یان هه یه. وشه کانیا ن به گوپی گهوره کان ئاشنایه، به لام ره نگه واتایه کی ته وا و جیاووزی هه بیت له و مانایه که گهوره کان مه به ستیانه. مندالان ته نیا له گه ل گهوره کان ناپه یفن، به لکوو له گه ل له یستوک و دار و بهرد و خوشیان قسه ده که ن (ئه مین پور،

۱۳۸۷: ۳۵). پهیښینی مندال له گه‌ل خویدا پښووستی به ساکار بیژییه. که واته زمانیک که شیعی مندالانی پی دهنوسری، ده بی ساکار بی و به‌دهر بی له پیچه‌لیوچی. ئەم زمانه پښووسته مندال زوو لی تیگا و بو تیگه‌یشتنه‌که‌ی تووشی گروگرت نه‌بیت. واته هەر که له زاری خوینەر هاته‌دهر یان که خویندییه‌وه، مندال‌ه‌زی پی بکا و دل‌ی بیگرت. به‌لام ئەم سانایی و ساکارییه به واتای ئەوه نییه که دانانی شیعر بو مندالان کاریکی ئاسایی و ساده بیت و هەر کهس بتوانیت خوی تیا تاقی بکاته‌وه. دیاره به پیی ئەو پۆلینبه‌ندییه که له قوناغه‌کانی مندالی به‌دهسته‌وه درا، ئەم تابه‌تمه‌ندییه، پتر بو دوو گرووی پی یه‌که‌م و دووه‌م و تا راده‌یه‌کیش گرووی پی سیه‌م له ئارادایه. مندالیک که ته‌مهنی له میانه‌ی ۴ تا ۱۱ سالان بیت، هیشتا «گه‌نجینه‌ی وشه‌کانی» نه‌گه‌یشتوته ئەو ئاسته‌ی که بتوانی وشه‌ی دژوار و نامۆ بفامیت. به‌م بۆنه‌وه پښووسته ئەو شیعه‌ی که ده‌بیستی یان ده‌خوینیتته‌وه له قه‌دهر توانست و به‌هه‌ری زمانه‌که‌ی بیت بو ئەوه‌ی بتوانی به‌سانایی پښوهندی له‌گه‌لدا بگریت و چیژی لی وه‌رگریت.

ره‌نگه‌ ئە‌غ‌لب پیمان وایت که دانانی شیعر بو مندالان، به‌قه‌دهر سه‌رنجی نیوه - ناچلی ئیمه بو ئەو ته‌مهنه، کاریکی سانا و ساکار بیت؛ که‌چی له واقیعدا به پیچه‌وانه‌ی ئەم بۆچوونه روو ئەدا و باشترین شیعی مندالان، شیعی ئەو شاعیرانه بوون که له سنووری به‌رته‌سکی ئەم دیده کورت و کوپره‌رزگار بووبیتن و جیهانیکی به‌ر‌فراوانیان به‌ره‌ورووی خوین، وه‌ک داهینەر، و مندال، وه‌ک به‌رده‌نگ، کردبیتته‌وه. لیره‌دا کوپله‌یه‌ک له شیعی ماسی خانمی عه‌لیزه‌زا محه‌مه‌دیان ده‌هینمه‌وه (۱۳۷۹). ئەم شیعه‌ ئە‌گه‌رچی به‌زاراوه‌ی ئە‌رده‌لانی (سهنی) هۆنراوه‌ته‌وه، به‌لام ئە‌مه نه‌بۆته‌ ریگر له‌ به‌رده‌م مندالانیک که به‌و زاراوه‌ قسه‌ ناکهن؛ هەر بۆیه مندالانی ناوچه‌کانی تریش پښوازی گه‌رمیان لیکرد. به‌لگه‌ش بو ئەم مه‌سه‌له، چاپی ده‌یان جاره‌ی ئەم کتیبه‌یه:

ماسی خانم ناو ده‌ریا	چارشیوی دا به‌سه‌ریا
که‌فته‌ ریگه‌ خرته‌ خرت	شیرین شیرین ورده‌ ورد
ماسی خانم که‌وشی نه‌وو	ماله‌که‌یان هه‌وشی نه‌وو
وه‌ختی چوو بو‌سه‌ر کووجی	چاوی که‌فته‌وه به‌جی جی
جی جی زه‌رده‌واله‌ بوو	منال ئەو به‌رماله‌ بوو...

له‌م شیعه‌دا مندال بو ماسی دیدیکی مرۆفانه و لیره‌دا نیگایه‌کی ژنانه قایل ده‌بیت. چوونکه ماسی له جیهانی واقیعدا بوونه‌وه‌ریکی ئاوییه و بی ئا و ناتوانی بژی. شاعیر ده‌یکات به‌خانمیک و ده‌یه‌ینیتته‌سه‌ره‌رز، واته دنیای مندالان و چارشیویکیش ئە‌دا به‌سه‌ریا. گه‌رچی چارشیویکیشان به‌سه‌ر ماسییه‌که، ره‌خنه‌ی لاینگرانی بزوتنه‌وه‌ی ژنان (فیمینیسته‌کان) ی لیکه‌وتوته‌وه و لیره‌دا ده‌لاقه به‌رووی ئەم باسه‌ ناکه‌ینه‌وه، به‌لام نکوولی لی ناکری که ماسی خانم، هه‌ستیکی بی‌غه‌ش و ده‌روونپاکی هه‌یه که له کاتی ته‌نگانه‌دا له‌خۆ ده‌بووری و به‌هانای هاورپکانی ده‌چیت. کاتیک

که «سۆنه‌ی کراس پووله‌کی» پینلاوه‌کانی دراوه و له چاوه‌کانی فرمیسکی گه‌ش ده‌باری، دلی بوی نهرم ئه‌بی و ده‌لی:

وتی قه‌زاو له گیانم
 ریگه‌ی هه‌س و ئه‌زانم
 ماسی که‌وشی له پا که‌ند
 وتی ئیمرو بۆ تۆم سه‌ند
 ئیتر به‌سیه نه‌گیری
 با بیژن چه‌نی ژیری

نموونه‌یه‌کی تر که تئیدا ره‌گه‌زی زمان به ستایلیکی ساده دیته ئاخوتن، ناساندنی له‌یستۆکیکی کایه‌ی منالانه‌یه به ناوی به‌رزه‌حه‌وايله، واته کۆلاره له لایه‌ن کولسووم عوسمان پوور (۱۳۸۲):

حه‌زم له ئاسمانه
 جیگای بالنده‌کانه
 ئه‌رۆم بۆ لای هه‌وره‌کان
 هه‌وره‌گه‌وره‌گه‌وره‌کان
 ده‌ستی خۆش بی ئه‌و بایه
 له‌گه‌ل من ده‌کا کایه
 کۆتریکی کاغه‌زیم
 به ده‌ستی تۆ هه‌لبه‌زیم

له‌م شیعره‌دا زمان به ته‌رزیککی ساکار و ساده، به‌لام به‌تام و خه‌یالاوی به‌کار براوه. به‌تایبه‌ت له‌ دیری دووه‌مدا کاتیکی ده‌لی: «ئه‌رۆم بۆ لای هه‌وره‌کان/ هه‌وره‌گه‌وره‌گه‌وره‌کان». له شیعری مندالاندا دوویات بوونه‌وه‌ی وشه‌کان و گرێبه‌ستی ئاواز و ده‌نگی وشه‌کان، ده‌توانی چیژیککی ته‌واو به‌خشی به‌خۆبهنه‌ر و به‌ره‌مه‌که‌ی له‌ لا خۆشه‌ویست بکات. لێره‌دا سارسته‌ی «هه‌وره‌گه‌وره‌گه‌وره‌کان» وه‌ها ده‌وریکی ده‌گیریت. یان پروانه بۆ شیعری د/نووله‌ی سه‌لام پارسا (۱۳۸۴):

دایکم دانووله‌ی لێناوه
 هه‌و منالانی ئه‌م ناوه
 وه‌رن زوو که‌ن تانه‌براهه
 هه‌تا به‌شی ئیوه‌ ماهه
 ئاسۆ دیانی رووان
 سه‌رکۆلمه‌ی سوور هه‌لگه‌پاون
 بۆ ئه‌وه‌ی ساغ و وریا بی
 دایکم دانووی بۆ لێناون
 هه‌و دایه‌ گیان مامی مامی
 دلم خۆشه‌ تۆ له‌ لامی
 ئه‌ی دانووله‌ی ده‌ستی دایه
 چه‌نده‌ خۆش و چه‌ند به‌تامی
 خۆشه‌ ناسکه و کورده و کانی
 هه‌رسیکی بروی دیانی
 دایکیان دانوویان بۆ لێنی
 منیش بیخۆم تامی تامی...

له‌م شیعره‌دا شاعیر وێرای ئه‌وه که زه‌ینی مندال راده‌ کیشی بۆ لای نه‌ریتیکی کۆنی کورده‌واری که ئه‌ویش سازکردن و به‌خشینی دانووله‌یه له‌ کاتیکیدا که مندالیک یه‌که‌م دیانی ده‌ردیت، زمانی

شيعره که به تهرزيکی مؤسقیایی دیتته سهما و دیمه نی جوان و به پیزیش ده خۆلقتینی. با کۆپله به کیش له بهیتی د/یه مه مده به گورگی که له لایهن عهبدولقادر قادری (۱۳۷۷) کراوه به شيعر و به زاراوه ی موکریانی (مه هابادی) هۆنراوه تهوه بخوینینهوه:

گورگ:

ئۆخه ی گرتم به ددان
به من ده لێن درنده
زگم درى به په نجان
ئه منم گورگی بی ئامان

دایک:

زالم ره بی مه رگت بی
هۆی رزینی جه رگت بی
تۆوت له عهرزی بیری
ده برۆ به قوزه لقتۆرت بی

لیره دا ساکاریی زمانی شيعر نه ک بو مندال چيژ نایه نیتته به رههم به لکوو رهنگه تووشی نسکۆیه کی بکات، چوونکا له نیوه دیری کۆتاییدا کیشی هۆنراوه کهش، هه له به زیوه و لهوانی دی زیده تر هاتوه. له لایه کی ترهوه زمانیکی زبر و وشک و رقی به کار هیناوه که ئه مه له گه ل رۆحی شيعردا ناخوینیتتهوه. شيعری مندال، به هۆی ههست و خوستی ناسکی خوینهره که ی، پيوست ده کات له قه باره یه کی نهرم و نیان دا بیتته ناخوتن و تهلی سۆز و عاتیفه ی بزوینتی.

۴-۲- به هیزی ره گه زی خه یال

یه کیکێ تر له تایبه تمه ندیه کانی شيعری مندالان ئه وه یه که جیهان و پانتای شيعره که به ره گه زی خه یال و فانتازیا پرازیتتهوه. لای زۆربه ی شاعیران — ئه و شاعیرانه ی که بو گه وره کان شيعر ده هۆننه وه - «خه یال» سه رچاوه ی سرووش و ئافراندنی به ره مه می ئه ده بی بووه. به باوه رێ ویلیه م بلیک (۱۷۵۷- ۱۸۲۷) شاعیری گه وره ی ئینگلیزی، خه یال بو شاعیر له و خوایه که متر نییه که رۆحی ئینسان راده ژهنی و ههر داهینانیک که به ره مه می خه یال بیت، کاریکی خوداییه. له م روه وه شاعیریک که ده خوازیت ئه ندیشه و خه یالی مندال بورووژینیت، کاره که ی ئه سته م و دژوارتره له و شاعیرانه ی که خه ون به جیهانی گه وره کان ده بینن. شيعریک که خه یالی مندال به ره و خۆی رانه کیشی، ده سه بجی لای کۆن ده بی و له بهر چاوی ده که ویت. خه یالی مندالان بی سنووره و کۆتایی پی نایه ت. که واته شاعیری مندالان ده بی به له بهر چاوگرتنی ئه زمونه راسته قینه کانی مندال، خه یالیان بو دارپزیت چوونکا ناگونجی لای مندالان باس له و خه یالانه بکریت که هیچ ئه زمونیکیان ده رباره ی نه بوو بیت. بروانه ئه م شيعره ی ئه مین گه ردیگلانی که به شیوه یه کی جوان «باران» ده کاته دیمه نیکي خه یالی (۱۳۸۴):

خرمه خرمی پی باران
هه لده په رن دلۆپه
دی له سه ر بانى مالان
وه کوو کایه ی مالان
چه تره که م هه لده گرم و
راده که م بو بهر ده رکی

له گه ل ده نکی بارانا
 ده ست ئه کهم به هه لپه رکئی
 به لیزمه دپته خواری
 چهند خوشه خرمه خر می
 هه ور ئه دا برووسکه
 پیتم خوشه گرمه گرمی

شاعیر لهم شیعره دا باران وه ک نیشانه یه ک بو روونا کایی و ژیان له بهر چاوی مندالدا بهرجهسته ده کات و به چهن دیمه نیکی منالان و دلرفین، ده یهه ویت خه یالی منال به ره و ئه م دیارده به نرخه ی سرووشت رابکیشی؛ کاتیک که ده لی «هه لده پهرن دلپه/ وه کوو کایه ی منالان»، خوینهر به ره و دیمه نیکی شاد و ئه فسووناوی رینموون ده کات. مندال، ئه م ئیماژانه ی شیعره که ی به ردل ده که وئ و بیر له وه ده کاته وه که چو ن له گه ل ده نکه ده نکه ی بارانا سه رچو پی بگری و ده ست بکات به هه لپه رین و خو شی و فه رحانی بخاته دلپه وه. نموونه یه کی دیکه له م شیوازه، شیعری ماسی خانم و ئابجی فیلی عه لپه رزا محه مه دیان-ه (۱۳۸۰):

ماسی خانم ناو ده ریا
 کراسی کوردی ها به ریا
 له بهر ئاینه وپسیاگه
 په لکه کانی چنیاگه
 ماسی خانم شیرینه
 ناوما لکه ی بوینه
 بروا بو یه غانه که ی
 خرخاله که ی شانه که ی

۳-۴- رهمزی و هیما یین یا کینایی

ئه گه ر بیتو له شیعری کدا وشه ی رهمزی و هیما یین به کار ببری ت، مندال - خوینهر تووشی سه ختی و ئالوژی له فاماندنی چه مکه کان ده کات. به داخه وه له هه ندی له و به ره ه مانه ی که تا ئیستا به ناوی شیعری مندالان بلاو کراوه ته وه، شاعیر (هونهر) زور به هاسانی ده قی شیعره که له م رهمز و هیما یانه ده ئاخنی ت که لیره دا چوونکا مانای ئه م وشه گه له له ئاستی فامی مندالدا نییه، ناچاری ده کات، به دانانی ژیدهر یان فه ره ه نگو کی ک، سه رنجی مندال له ناوه ندی ده قه که وه راکیشی ته په راویز و به م جو ره له ئه تمسفوری شیعره که دووری ده خه نه وه. ره نگه ئه م حاله ته بیته هو ی دروستبوونی ئاریشه و مندال-خوینهر تووشی سه رلیشیواوی بکات. بروانن بو به شیک له هونراوه ی د/یه مه مده به گورگی- ی قادری (۱۳۷۷):

وه ک روسته می داستان
 یا حه یده ری به ئیمان
 به زولفه قار و گورز
 هه را که ی نه سه ر شه ی تان

لیره دا روسته می ده ستان (که لیره دا به هه له، روسته می داستان به کارهاتووه)، حه یده ر (که ئاماژه ئه دات به عه لی کوری ئه بووتالب)، ئیمان (که بو مندال وه ک چه مکیکی تا سه ر ئیسقان مژاوی و نامو به)، زولفه قار (شمشیریکی تایبه ت) و شه ی تان (بوونه وه ریکی ئه فسانه یی و ترسناک)، سه رجه م کو مه لیک رهمز و هیما یه که مندال ده خاته گیژاویکی هیما یین و له راستیدا نازانی که ئه و خه ریکه

به‌یختیکی فولکلوری خۆمآلی به شیعر ده‌خویتیته‌وه یان میژووی ئیران و تووران و عه‌ره‌بان؟
نموونه‌یه‌کی تر له‌م جۆره، شیعیری فایه‌ق باته‌ش-ه‌که له وه‌سفی «کتیب» دا‌گوتوو‌یه (۱۳۸۰):

مامه پیری فره‌زان
بۆمان بدوی به بی زوان
له‌حه‌کایه‌ت و داستان
که‌س تیر نابی له‌باستان
با فیر بین له‌باستان
بۆ‌خه‌لک گێرینۆ‌داستان

لیره، له‌دی‌ری دووه‌مدا مه‌به‌ست له‌ وشه‌ی «باستان»، «قسه و باسه». واته‌ده‌نگ‌و باسی ئیوه. به‌لام
هه‌ر ئه‌م وشه‌ له‌ دی‌ری سه‌یه‌مدا واتای میژووی که‌ونارا له‌خۆ ده‌گری. یان ئه‌م نموونه‌ که له‌ کتیبی
ده‌سه‌ویاره‌ی سه‌لام قادری-دا هاتوو (۱۳۸۲):

پش، پش، پش، پشیله
ختم کرد له‌ پشیله
وتی: ئاخۆ‌دایه‌گیان!
ممه‌ بو‌کرا‌زیندان؟
دایک وتی به‌ مندا‌لی:
پشیله‌ هاته‌ مالی
تیکی دا مال و حاللی
که‌ پشیله‌ی رامالی
زیندان بوو به‌ ئه‌حوالی
قه‌بر بوو به‌ دوامالی

له‌م نموونه‌دا خوینه‌ری گه‌وره‌سالی‌ش تووشی گرفتی مانایی ده‌بی‌ت و به‌ سه‌ختی تی‌ده‌گات، چ
بگات به‌ مندا‌لان! له‌ دی‌ری به‌که‌مدا پلا‌تی شیعه‌ره‌که‌ روونه‌ که‌ ده‌یه‌ه‌و‌یت باس له‌ پشیله‌ بکات، به‌لام
له‌ دی‌ری دووه‌مدا خیرا ده‌لاقه‌یه‌کی تر ده‌کر‌یته‌وه‌ که‌ پپوه‌ندی به‌ دی‌ری به‌که‌م نامین. ئینجا
رووداوی ناو شیعه‌ره‌که‌ له‌گه‌ل واقعی کۆمه‌لگای شاعیردا ناگونجی. نموونه‌یه‌کی تر هه‌مدیس له‌م
هۆنه‌ره:

ده‌لی مندا‌ل ده‌زانلی
به‌سه‌رچاوه‌ پیلانلی
ده‌بابه‌ی ده‌وری دی‌یه
ته‌یاره‌س له‌ ئاسمانلی
له‌تیف هه‌لمه‌ته‌ جوانه
شاعیری مندا‌لانه
قه‌له‌می ده‌سی دلییه
دیوانی باخچه‌ی گیانه

نموونه‌یه‌کی تر له‌ وه‌سفی مامۆستا له‌ لایه‌ن ئه‌حمه‌د به‌هرامی (۱۳۷۹):

قوتابخانه‌م پی‌خۆشه
جیگه‌ی زانین و هۆشه
له‌م سه‌رچاوه‌ به‌جۆشه
شه‌ربه‌تی ژین بنۆشه

ماموستایه هه تاوم
 سؤما و گلینهی چاوم
 به قوولایی هه تاوم
 خوشم دهوین تا ماوم
 ژیانتان باخی گول بی
 بهه شتیشتان مه نزل بی
 رۆژ و شهوتان به دل بی
 دور له تاریکی و سل بی

له م نموونه دا زاراهه گه لیکه وه ک سه رچاوهی به جۆش، شه به تی ژین، ماموستایه هه تاوم، بهه شتیشتان مه نزل بی، مندال - خوینهر تووشی گرفتی مانایی ده کات و فاماندنی شیعه که دژوار ئه کات. مندال ده باره ی «شه به تی ژین» یا خود سارسته ی «بهه شتیشتان مه نزل بی» چ ده زانی؟ شه به تی ژین، چ جۆر خواردنه وه یه که؟ هه روه ها بروانه ئه م نموونه له کتیبی که تان که تان، هۆنراوه ی عه فیه مه حمودزاده (۱۳۸۵):

نوێژ کرداریکی به رزه
 نامان هیلای له م ئه رزه
 ده مانبا به ره و ئاسمان
 خزمه ت خودای میهره بان

جیهانی مندال، جیهانی سه رزه مینی و ئه رزی واقیعه. خولیا ی نه مانه وه له سه ر ئه م ئه رزه، کوتومت خولیا یه کی گه وره کانه. مندال گه له ک هه ز ئه کات به هه لفرین به لام نازانی چلۆن نوێژ ده بیاته ئاسمان. به پینچه وانه وه، دوو بالی خه یالای یا خود به سواری فرۆکه یه ک ده توانی ئاسمان بیوی و له ویوه بروانیته دنیاوه. ئایا ئه م پانتایه شیعییه ده توانی خولیا و هه ز و ئاواته کانی مندال بنه خشین و له گه ل خۆیدا بیبات؟

۴-۴ له جیهانی مندالانه وه هه لقولابیت

شیعی مندالان ده بی ئاوینه ی بالانوینی خولیا و خه یال و به گشتی جیهانی مندالان بیت و هه ر ئه و جیهانه، به دیمه ن و نیگاری ره نگینی زمان بکیشیتته وه. یه کیک له و په تایانه ی که ئه ده بی مندالان، به تایبه ت شیعی مندالی تووشی نه خووشی کردوه، ئه وه یه که شاعیرانی مندال، ئه غله ب، له بری ئه وه ی له جیهانی بی غه ش و خه یالای بی مناله کان بدوین، ئاریشه و کیشه کانی خۆیان - وه ک گه وره سال - به سه ریان ده سه پینن و چاوه روانی ئه وه ده که ن که ئه وانیش ئه م بابته و گرفتانه به هی خۆیان بزانه و هه سته ی خۆیان له گه لیدا ئاوینه بکه ن. بروانه بۆ کۆپله یه ک له کتیبی هه لاهه مه لاهه (ئه حمه دی، ۱۳۸۴):

لیپاولیپ له ئاسه واره
 مه کۆی شیرانه کرماشان
 له یه کیه تی شیعه و سوننی
 گولی تاقانه کرماشان
 له حاندی دوژمنی ناپاک
 کیوی قه لغانه کرماشان

دایه مه‌مده به گورگئی-ی قادری:

ئیمه‌ی وڤ و نئاگا
بئخه‌به‌ر له هه‌موو لا
هه‌موو لی‌کتر بآوین
هۆی به‌دبه‌ختی و ناکۆکی
لیمان ون بووه ریگا
که‌س به‌هاوارمان ناگا
کلاو له‌سه‌ر نراوین
بی‌سه‌ر و بی‌کلاوین

عه‌بدوڤه‌حمان فه‌هیمی (۱۳۷۹):

بآنده‌کان هیلانه‌ی خۆیان هه‌یه
شادن به‌و هیلانه‌که‌هی خۆیانسه
چه‌ن خۆشه‌ژین به‌تازادی و سه‌ربه‌ستی
هه‌موو جی ژینی سه‌ربه‌خۆیان هه‌یه
سه‌ربه‌ست ده‌ژین دوور له‌زولمی بیگانه
چه‌ن ناخۆشه‌ژینی دیلی و ژیرده‌ستی

ئه‌م چه‌ند نموونه‌بو‌مان ئاشکرا ده‌که‌ن که‌بابه‌تی له‌م جۆره، له‌خه‌ون و خه‌یال و خولیا‌ی مندالان
به‌ده‌ره و ئه‌مه‌کیشه‌ی نووسه‌ره‌وه‌ک گه‌وره‌سالیک نه‌ک کیشه‌ی مندال. یان ئه‌م نموونه‌که‌له
زمانی مندالیکه‌وه‌ده‌یه‌ه‌ویت به‌چاکه‌ی دایکدا هه‌لبدات (به‌هرامی، ۱۳۷۹):

دایه‌گیان باخی گو‌لمی
بو‌په‌روه‌رده‌م به‌زۆری
بو‌باره‌ینانی رۆله
تیت‌گه‌یاندم لار و راس
ئه‌م فه‌رمووده‌به‌جی‌یه
هه‌ر دۆعای خیری تۆیه
هۆی شه‌وق و شایی دل‌می
چه‌شت تالی و ناسۆری
باری ژانت له‌کۆله‌...
ناکامی خراپ و خاس
به‌هه‌شت له‌ژیر پی‌یه
بو‌سه‌رفرازیم هۆیه

له‌م هۆنراوه‌دا وا ده‌رئه‌که‌ویت که‌منداله‌که‌وینه‌ی گه‌وره‌سالیکه‌ی کامل بیر ده‌کاته‌وه، چونکا
ده‌توانی «تالی و ناسۆری» ژبان ده‌رک بکات، ده‌زانن که «باری ژان» به‌کۆلی دایکیه‌وه‌یه، ده‌توانن
چاک و خراپ و لار و راستی ژبان لیک جیا بکاته‌وه، ده‌توانن ده‌رکی فه‌رمایشتی «به‌هه‌شت له‌ژیر
پی‌ی دایکاندایه» بکات و ...

۴-۵- نامۆژگاریی ناراسته‌وخۆ

ئه‌گه‌رچی ده‌کرئ بلین یه‌کیک له‌کارکرده‌کانی شیع‌ر بو‌مندالان لایه‌نی فی‌رکاری و په‌روه‌رده‌یی
هه‌یه و له‌م ریگاوه‌ده‌کرئ هه‌ندی‌بابه‌تی زانستی و کۆمه‌لایه‌تی و هونه‌ری به‌مندالان فی‌ر بکریت،

به لام به کارهینانی شیعر بو فیرکردنی ئامۆژگاری و نسحتهی ئه خلاقی به شیویه کی راسته و خو، رهنگه کاردانه وه به کی پیچه وانه هی هه بیت. بو نموونه بروانه ئه م شیعرانه ی خواره وه (به هرامی، ۱۳۷۹):

جوین وتن چ بی جی یه
 عه بیه جویین به کهس نالییم
 گهر ناحه قیش بدهن لییم
 جویندهر به لقی سه رئاوه

یان ئه م نموونه (فه رهه نگیان، ۱۳۸۱):

فیز خراپه فیز مه که
 خۆت به گه و ره مه زانه
 له هه ژاران قیز مه که
 هه رکهس وابی نه زانه
 خه لکی وه ک تو ئینسانه
 مافیان لای خوا یه کسانه

یان ئه م نموونه (به هرامی، ۱۳۷۹):

منالی زانا و ئازیز
 لاف و گه زاف لی نادا
 خۆهی هه لئا کیشی هه رگیز
 قسه ی درۆ هه ر ناکا

ئه م جوړه کاردانه وه به دیوه که ی تریشدا رهنگه له سه ر نهستی مندال کار یگه ری نابه جی و ناشیرین دابنیت، واته رهنگه له شیعر ی کدا کومه لیک دیمه نی واقعی که له گه ل حه زه کانی مندالی شدا ده گونجیت، بکه ویته بهر باس، به لام ببیته هۆی به لاری بردنی مندال. وه ک ئه م نموونه (پارسا، ۱۳۸۴):

قۆچه قانی ده کرم
 له په نجه رانی ده گرم
 له ده رک و بانی ده گرم
 له زۆر کهسانی ده گرم
 قۆچه قانی ده کرم
 له داخی وانی ده کرم
 له لووتی وانی ده گرم
 له گوپچکه یانی ده گرم

یا ئه م نموونه (ئینساف جووی، ۱۳۸۳):

من نامو کیمیا یه
 چوونکوو پاک و ته میسم
 دایه لیم دنیایه
 هه میشه نمره بیسم
 په لپی ناگرم له دایه
 ئه زانم ناره وایه

قه‌ت هارو هاجی ناکه م
 ئازاری دایکم نادهم
 لیباس و کهوش و کلّو
 ناهیلّم پرش و بلّو ...
 یان ئەم نمونە که تەنیا بە مەبەستی کایە کردن بە سەروا (قافیەبازی) هۆنراوە تەوہ:
 درین، درین، درارە
 ئەو کچەمانە چ هارە!
 سەری ئەلّی هەنارە
 چاوی چرای شەوارە
 قژی ئەلّی بزمارە
 گویچکە ی ساجی ماوارە
 دیانی ئەلّی مشارە
 لووتی ئەلّی خەیارە
 دەستی وە ک کۆتە دارە
 قاچی ئەلّی

۵- ئەنجام

پیشینی ئەدەبی مندالان لە جیھاندا دەگەریتەوہ بو ۲۰۰ سال لەمەوبەر؛ ئەوکاتە ی که «هانس کریستیەن ئەندەرسۆن» لە ولاتی دانیمارک ژیاوہ. ئەندەرسۆن که بە «باوکی ئەدەبی مندالان» ناوی دەرکردوہ، بە نووسینی «ئەفسانە ی پەریلان»، جیھانیکی نوێ پیشکەش بە مندالانی دنیا کرد. باکراوندی ئەدەبی مندالان لە ولاتیکی وە ک ئیران، ناگاتە هەشتا سال. ئەم پیشینە بو ئیمە ی کورد، ئەگەر که مەتر لەو ماوہ نەبیت، زیاتر نییە. لەم بارەوہ یە که مین هەول و تیکۆشان بو دانانی بەردی بناخە ی ئەدەبی مندالانی کورد (لە ئیران)، رەنگە بگەریتەوہ بو سالە کانی ۱۳۲۰ ی هەتاوی بەملاوہ، کاتیک که گوڤاری کوردستان لە سەردەمی «کۆماری کوردستان» وە دەرتەچوو. کەواتە دەکرئ بلیین ئەم تیکۆشانە، هیشتا نوێباو و کالە و رەنگە وە ک خۆدی ئەدەبە کە، ساوا بیت و پیویستی بە ناز و نەوازشی دایکانە ی شاعیران و نووسەرانی ئەم بەستینە هەیه. بۆیە پیویستە شیلگیرانە و بەرپرسیارانە ئاوری لی بدریتەوہ و سەرنجی بدریتی. ئەم توێژینەوہ کورتە، ئەو راستییەمان بو دەرتەخات که زۆرینە ی ئەو هەولانە ی که تا ئیستا لە بەستینی شیعری مندالان بە ئەنجام گەشتوہ، نەیتوانیوہ بەدەر لە ئاریشە و کەم و کووری بیت. بە چاوخاندنێکی خیرا بەو بەرھەمانە ی که لەبەر دەستی نووسەردا بوون، ئەم شتە روون ئەبیتەوہ که زۆرینە ی شیعەرە کان، نەک لە زمان و خولیاکانی مندالەوہ سەرچاوە ی نەگرتوہ، بە لکوو لە ناخ و حەز و ئاواتی گەورە کانەوہ هەلدەقولیت. لەم توێژینەوہ دا نووسەر، نزیکە ی پەنجا بەرھەمی بلوکراوہ ی (بە شیوہ ی کتیب و گوڤار) لیکداوہ تەوہ بەلام بە داخوہ زۆر بە ی هەرە زۆریان بی بەھەرە بوون لە رەگەزی خەیاڵ و فانتازیای تافی مندالی. که چی بە پیچەوانەوہ بەزۆری یا پریەتی لە هیتما و کینایە یان لیوانلیو بوون لە نامۆژگاری راستەووخۆ و هەروا دوور بوون لە جیھانی مندالان .

لیرەدا پیویستە ئاوریکی جیددی بدریتەوہ لەم ژانرە و بە نسیبەت منالانی ئەم ناوہ بەرپرسیارانە تر هەنگا و هەلبگیریت، چوونکا بە هۆی نەبوونی ناوہندیکی یاخود سەنتەریکی لیکۆلینەوہ لەمەر

ئەدەبی مندال، رەنگە جەستەیی تازە لە دایکبووی تووشی نسکۆ و هەلەنگوتن بکا و ئەزموونە کان بە کورت و کویری و نەزۆکی بەهیلێتەوه. ئەم پەتایە وادە کات، هەر نووسەر – شاعیریەک لە ئاستی خۆیەوه و بیخەبەر لە کەسانی دیکە، بەرھەمە کە ی بڵاو بکاتەوه و ئاگای لە بیروبۆچوونی رەخنە گرانەیی خۆینەر نەبێت. هەر بۆیە لێرەدا ئەم پیشنیارە دەهینمە ئاراوه کە لایەنگران و نووسەرانی ئەم بەستینە، هەستن بە دەرکردنی گوڤاریکی تایبەت بە لیکۆلینەوهی ئەدەبی مندالان بە دیدیکی زانستیانه و رەخنە گرانەوه .

سه‌رچاوه‌کان

کوردی:

- ئه‌حمده‌دی، خاڵند (۱۳۸۴). هه‌لاوه مه‌لاوه. تاران: پیام امروز.
- به‌هرامی، ئه‌حمده (۱۳۷۹). باخچه‌ی منداڵان. سنه: غه‌زالی.
- پارسا، سه‌لام (۱۳۸۴). «دانووله». ئاله‌کۆک، بانه‌مه‌ر، ژ. ۲.
- شه‌بانی، ئه‌حمده (۱۳۸۴)، «ئه‌نده‌رسۆن باوکی ئه‌ده‌بی منداڵان». خنجیلانه، گاهنامه علمی-کاربردی مریبان کودک آموزش و پرورش بانه.
- (۱۳۹۸). فه‌لسه‌فه بو منداڵان. کتیبی ئاماده‌ی چاپ.
- عوسمان‌پوور، کولسووم (۱۳۸۲). هه‌تۆل، مه‌تۆل، شه‌مامه. سنه: هه‌ژار.
- فه‌ره‌ه‌نگیان، ئه‌حمده (۱۳۸۱). خرتۆلی. سنه: هه‌ژار.
- فه‌هیمی، عه‌بدوڵه‌رحمان (۱۳۷۹). دنیای بیگه‌رد. سه‌قز: دانهر.
- قادری، حاجی عه‌بدوڵقادری (۱۳۷۷). دایه مه‌مده به‌گورگی. مه‌هاباد: هیوا.
- قادری، سه‌لام (۱۳۸۲). ده‌سه‌ویاره. سنه: په‌رته‌وه‌بیان.
- گه‌ردیگلانی، ئه‌مین (۱۳۸۴). «باران». ئاله‌کۆک، گه‌لاویژ، ژ. ۵.
- مه‌حموودزاده، عه‌فیفه (۱۳۸۵). که‌تان که‌تان. سه‌قز: ئازاد.
- موحه‌مه‌دیان، عه‌لیزه‌زا (۱۳۸۰). ماسی خانم و ئابجی فیلی. سنه: دانهر.
- (۱۳۷۹). ماسی خانم. سنه: دانهر.
- ئسافجووپی، محمه‌د (۱۳۸۳). نه‌رمۆله. تاران: دانهر.

فارسی:

- خسرونژاد، مرتضی (۱۳۸۲). معصومیت و تجربه: درآمدی بر فلسفه ادبیات کودک. تهران: نشر مرکز.
- برنیک، لیکالدا (۱۳۸۳). «کودکان و شعر»، ترجمه مینا مانی قلم. کتاب ماه کودک و نوجوان، ش. ۸۵، آبان.
- علوی، سهیلا (۱۳۸۲). تأملی دیگر در ادبیات کودک و نوجوان. تهران: یادواره کتاب.
- ابراهیمی، جعفر (۱۳۷۵). «شاعر کودک، راحت «بچه» می شود». روزنامه ایران: ش. ۷۰۳.
- امین‌پور، قیصر (۱۳۸۷). شعر و کودکی. تهران: انتشارات مروارید.

رحماندوست، مصطفی (۱۳۸۵). «کلید تخیل برای کودک، تجربیات واقعی اوست». ماهنامه کودک، ش. ۳۰، شهریور.

غیاثی، محمد تقی (۱۳۶۹). درآمدی بر سبک‌شناسی ساختاری. تهران: نشر شعله اندیشه.